

АЛЮЗИВНИЙ КОД ПОЕЗІЙ У ПРОЗІ ШАРЛЯ БОДЛЕРА

Ольга Бігун

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, вул. Євгена Коновальця, 35, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна

У статті висвітлено інтертекстуальні аспекти збірки "Petits poèmes en prose" Ш. Бодлера. Розглянуто специфіку позатекстових зв'язків прозових мініатюр французького митця. Основну увагу зосереджено на аналізі форм і способів алюзивних прийомів.

Ключові слова: поезія в прозі, жанр, інтертекст, алюзія, алюзивний код, Ш. Бодлер.

Інтертекст особливого значення набуває у сучасному літературному дискурсі, однак витoki цього явища трапляються значно раніше, зокрема, з першими спробами творення модерного мистецького простору. Проблема інтертекстуальності всебічно розглядається сучасними літературознавчими студіями, серед яких суттєвої уваги заслуговують наукові пошуки Ю. Крістевої, Ж. Женнета, У Еко, Р. Барта, М. Бахтіна, Н. Фатеевої, І. Гальперіна, О. Астаф'єва, В. Просалової та ін. На думку В. Будного, мистецькі властивості тексту зумовлені саме інтертекстуальністю, втіленою у різномірних символах, які "концепційно упорядковані на тематичному, сюжетному, стилістичному рівнях так, що не дорівнюють самим собі, а відсилають читача до різних інших текстів, кодів, універсальних істин, протиставляючи й ототожнюючи, або ж змішуючи чи замінюючи їх, і витворюючи таким чином їхній "діалог" [1, с. 243].

Серед інтертекстуальних прийомів важливу роль відіграє алюзія, як натяк чи "посилання" до іншого тексту, факту тощо. Однак зауважимо, що поняття "алюзія", "алюзивний код" недостатньо досліджені та потребують подальших наукових розвідок.

З огляду на суголосні часові літературознавчі зацікавлення в царині художнього слова та звертаючи увагу на багатозначність поетичного дискурсу Шарля Бодлера, у цій статті акцентуємо на виявленні алюзії як інтертекстуальної одиниці в прозових текстах французького митця.

Поезія в прозі як літературне явище і справді набирає ваги завдяки збірці Ш. Бодлера "Petits poèmes en prose" (1869). Зокрема, Ц. Тодоров стверджує, що "не він (Ш. Бодлер. - О. Б.) "винайшов" цю форму, але саме він видав їй вірчі грамоти, увів її в горизонт своїх сучасників і наступників, зробив з неї модель письма: жанр - в історичному розумінні слова..." [2, с. 59]. Тому багато літературознавців, серед яких і українські (І. Денисюк, Соломія Павличко та ін.) вважають Ш. Бодлера засновником цього жанру. Однак у присвяті, яка відкриває збірку, французький поет прямо вказує на попередника та фундатора нової літературної форми - Алоїзіуса Бертрана [3, с. 11].

Своє коротке, сповнене трагічних перипетій життя А. Бертран (1807-1841) присвятив пошукам оригінального жанру - поезіям у прозі, збірку яких вдалося видати тільки через рік після смерті поета. Так з'явився романтично-модерний цикл "Гаспар із пітьми, фантазії у стилі Рембрандта і Калло" (1842), що втілював мрії митців про вираження почуттів у вільній, пластичній жанровій формі, про зближення та міграцію суміжних видів мистецтва.

Цей оригінальний жанр припав до душі Ш. Бодлеру, однак у його творах зникають яскраво виражені романтичні риси, натомість сугестія, гра уяви та метамова стають основними складниками для подальшого його розвитку. Невід'ємною ознакою модерного дискурсу поезій у прозі є інтертекст, особливі алюзивні коди, у яких сконцентровано індивідуальну авторську автентичність й інтенціонально адаптовані фрагменти попередніх культурних пластів.

У процесі дослідження інтертекстуальних аспектів поезій у прозі Ш. Бодлера з'ясувалось, що його творам притаманний синтез різномірних парадигм інформаційного, культурного та наукового досвіду з безмежною множинністю інших текстів літературного та позалітературного походження, що провокує несподівані тлумачення і збагачує сенс поетично-прозових мініатюр, максимально перетворюючи їх на "інтелектуальну гру" з низкою символів, образів, архетипів. У більшості творів французького поета трапляються власне алюзії міфологічного, історичного, літературного походження і такі, що пов'язані з тогочасними соціальними, культурними й іншими фактами життя.

Характеризуючи поетику митця, Л. Гінзбург зауважує, що "у Бодлера поряд з повсякденними речами трапляються екзотичні персонажі та аромати, аксесуари католицької естетики, Схід; але правда бодлерівська не в поезиці красивих речей... Красива річ зустрічається з огидною річчю - ось поетичний світ Бодлера" [4, с. 327]. Особливу манеру Ш. Бодлера анонсувати у назві твору контрастні поняття та уявлення зауважує також Ц. Тодоров, виявляючи принципи дуальності не тільки у загальній композиції чи в тематичній структурі. Зокрема, науковець вважає, що в бодлерових поезіях у прозі "контрасти стають такими звичними, що ми навіть забуваємо, що йдеться про контрасти, про суперечності, про страждання, які можуть виявитися трагічними" [2, с. 62]. Явище антитези як системи відповідностей Ц. Тодоров пояснює жанровими особливостями цих мініатюр, вважаючи, що "згадуваний контраст складається саме з *прозаїчного* і *поетичного* - які розуміються цього разу не як літературні категорії, а як виміри життя і світу" [2, с. 63]. Тому певні алюзивні відсилання до поетичного сприйняття прозового тексту в поезіях у прозі Ш. Бодлера існують вже на генологічному рівні, формуючи у читача певні естетичні очікування, інтегруючи зразки різностильових форматів.

Наприклад, у творі "Блазень та Венера" [5] алюзії коментують образне наповнення й органічно вживлюються в смисловий та емотивний каркас тексту. Головні персонажі, фігуруючи в назві, мають і міфологічне походження (образ Венери), і загальновідомий, поширений у літературі сюжетно-образний матеріал - образ дивака, втілення нетрадиційного

бачення встановлених соціумом норм. У цьому випадку алюзивні конструкції мають домінуючий характер та виступають основою для загальної і тематичної композиції.

У поезії в прозі "Тирс^{1*}" [6] інтертекстуальні чинники також з'являються в назві, залучаючи тлумачення сакральних предметів до розгадування алюзивного коду. На думку Олени Маленко, у механізмі найменування автором твору вбачається "спрямований вибір інтертекстових одиниць, серед яких більшої уживаності зазнають вербальні маркери різних культурних практик, вживлені в текст як заголовки" [7]. До інтертекстуальності, а саме - паратекстуальності (термін Ж. Женетта), долучається і присвята цього твору - *Ференцу Лісту*, яка стосується і тогочасних подій (гастролю великого маестро в Парижі), і налаштує читача на сприйняття особливої сутності митця-музиканта. Загалом проблематика твору стосується архетипу дуальності (сакральне - життєве, прозаїчне - матеріальне тощо). Одвічну єдність і боротьбу протилежностей, у якій народжується прекрасне, Ш. Бодлер коментує так: *"Пряма лінія і лінія арабеску - задум і вираження, незламність волі, звивистість слова, єдність мети, різноманітність засобів, всемогутня і неподільна амальгама геніальності - який аналітик знайде в собі ганебну сміливість розділити і розлучити вас?"* [8] (переклад мій. - О. Б).

У названих творах Ш. Бодлер прямо чи опосередковано торкається теми митця. Вона проступає і в інших мініатюрах збірки ("Юшка та хмари", "Котра є справжньою?", "Вдови", "Чужинець", "Юрмище" та ін.). Однак справжнім маніфестом митців того часу, апофеозом модерного бачення особистості поета стала мініатюра Ш. Бодлера "Confiteor". Зазначимо, назва твору виявляє алюзивний код, який провокує у читача асоціацію зі сповіддю та налаштує на сприйняття найінтимнішої авторської інформації. Відтак, заголовок породжує низку питань: чи мається на увазі релігійний формат цього ритуалу? кому сповідається автор (адже у ролі пана-отця опиняється читач)? чи відпустить він "гріхи" поету? у чому полягають ці "гріхи"? тощо.

Піднімаючи у цьому творі одвічну проблему морально-психологічної драматизації взаємостосунків "митець - краса - соціум", Ш. Бодлер продовжує розробляти традиційний мотив людини мистецтва, внутрішнього світосприйняття, її певної "обраності", нерозуміння оточуючих, розчарування поета, його невдоволення світом тощо.

На думку А. Нямцу, "при зверненні до традиційних сюжетів література концентрує основну увагу на художньому моделюванні екзистенційних станів психології індивідуума й соціуму, які осмислюються в контексті загальнолюдського морального досвіду" [9, с. 10]. Зауважимо, що у досліджуваній мініатюрі автор концентрує такі екзистенціали, як *самотність* та *відчуження*, що вважаються невід'ємними психічними спадковими структурами, через аналіз яких, на думку Анни Харченко, можливе пізнання архетипу самоті [10, с. 111]. У бодлеровій збірці поезій у прозі зазначені мотиви стають провідними. Це засвідчує аналіз таких мініатюр, як "Самотність", "Куди завгодно - лиш геть з цього світу", "Старий клоун", "Сутінки" тощо. Генологічна належність поезій у прозі визначає притаманість їм глибоких внутрішніх рефлексій, наближення до внутрішнього монологу, сповідальності. Тому в аналізованих творах Ш. Бодлер досить часто проєктує індивідуальну модель архетипу самоті на канву художнього тексту, і поезія в прозі "Confiteor" стає яскравим прикладом такого втілення авторської свідомості.

У мініатюрі зіставлено розрізні імпресії автора щодо довершеності природних явищ та осягнення марності спроб відтворення *прекрасного* митцем. В авторських

Тирс - це предмет, жезл, яким користуються в релігійних ритуалах.

роздумах відчувається й особиста самотність, і незахищеність перед величчю гармонійного світовлаштування, і небезпека втрати унікальності та неповторності власної екзистенції: *"Малесеньке вітрило, що тріпотить на обрії, своєю незначимістю і самотністю нагадує моє невиходяче животіння; однозвучне шурхотіння хвиль - все це мислить мною, чи я мислю ним (бо ж саме в огромі марень найшвидше втрачається "Я" особисте!)..."* [11, с. 50].

На рівень емоційного наповнення тексту проєктуються приреченість, сум та глибокий розпач за чимось справді прекрасним: *"Та чи варто страждати вічно і вічно тікати від прекрасного? Природо, безжалісна чаклунко, супернице всепереможна, облиши мене! Не спокушай моїх пожадань і гордовитості моєї! Сподоглядання прекрасного - це двобій, в якому наляканий митець риде перед поразкою своєю!"* [11, с. 51]. Тут спостерігаємо притаманний Шарлю Бодлеру конструювальний художньо-образний принцип контрастів: митець-суспільство, природа-цивілізація, індивідуалістичне "Я"-соціум, життя-смерть і т. п. Піднімаючи одвічну проблему взаємостосунків "митець - краса - соціум" у поезіях у прозі, Ш. Бодлер спробував осмислити глибинну різницю естетичних потенціалів, сформовану суперечливою динамікою суспільного прогресу, та світовідчуття митця з його розумінням *прекрасного* й потягом до осягнення "космосу душі".

Окрім алюзивного коду вербального характеру, для поезій у прозі характерне явище творення нової семіотичної сітки, наближеної до інших суміжних видів мистецтва. Дифузійність поезій у прозі певним чином зумовлена зародженням цього жанру в добу романтизму, "коли, - як зауважує Нонна Копистянська, - була проголошена свобода художника і встановлена нова ієрархія мистецтва, з'явилися стикові жанри, відбулося поєднання родових начал..." [12, с. 45], адже "жанри збагачуються за рахунок міжжанрового, міжродового зв'язку та взаємодії між видами мистецтва: літературою, живописом, музикою, кіно тощо" [12, с. 44]. Можливо, така дифузійна пластика поезій у прозі і привабила Шарля Бодлера, який досяг надзвичайної майстерності в живописно-лінгвістичних засобах виразності, що дало можливість поетично-прозовим мініатюрам видозмінюватись, а його авторів - вдосконалювати техніку поетичного слова.

На думку Лідії Полубіченко, до алюзії можна зарахувати засоби відтворення не-вербальних мистецтв [13, с. 84]. Аналізованим поезіям у прозі часто притаманні елементи відтворення малярських полотен. Наприклад, у творі "Прожекти" автор може передавати зміст намальованого на гравюрі: *"Ось хижка на морському узбережжі, а навколо - всі ці химерні дерева (я забув їхні назви)...; у повітрі - п'яний незрозумілий запах...; у хижці - аромат троянди та мускусу...; трохи далі, позаду цього гніздечка, - верхівки мачт, заколисані хвилями...; за кімнатою, залитою рожевим світлом, що просіюється крізь штори, прикрашеною прохолодними цинковками і великими квітами, з рідкісними стільцями в стилі португальського*

рококо, вирізьбленими з важкого темного дерева..." [14, с. 113]. У такий спосіб автор не стільки зосереджує нашу увагу на предметі зображення, скільки за допомогою імпресіоністичної техніки передає враження від побаченого, застосовуючи синтез слухових, нюхових, тактильних і зорових асоціацій.

Екзотичні мотиви, які потребують насичених засобів художньої виразності, простежуються також у поезії в прозі "Волосся твоє - півсвіту". Зокрема, поет не переймається описом волосся коханої, він намагається передати та посилити мерехтливі враження від побаченого й пережитого. На думку автора, виправити й посилити ефект мають саме екзотичні деталі, тому в мініатюрі використовуються засоби, що відтворюють враження на чуттєвому рівні. Особливих переваг автор надає переданню запаху волосся, тому в творі "душа подорожує його запахом", кучері коханої наповнюють "складні запахи живиці, мускусу та олії какао", а навколо - "повітря просякнуте запахом фруктів, листя та шкіри", і всюди витає "запах меленого тютюну з олієм та цукром" [15] (переклад мій. - О. Б.). Така імпресіоністична палітра уможлиблює зображення суб'єктивної реальності, зумовленої трансформацією відчуттів у нову систему художнього світобачення та відтворення дійсності. Застосування Ш. Бодлером колористичних, імпресіоністичних, сугестивних прийомів у поезіях у прозі трактуємо як засіб інтертексту, який творить нову площину семіотичних трансформацій. Такий знаковий симбіоз є певною аналогією людської свідомості, у якій синкретично поєднується все, що є змістом концептуальної та мовної картин світу людини, усіх її вражень, емоцій, почуттів і відчуттів.

Отже, проаналізувавши мініатюри Ш. Бодлера зі збірки "Petits poèmes en prose", ми дійшли висновку, що основною характеристикою алюзивного коду є його прихованість. Це потребує глибоких знань та породжує особливу літературну гру - розгадування, у якій кожен читач знаходить власні трактування фактів чи подій, перекликання з іншими текстами залежно від свого культурного досвіду.

Поезії в прозі французького поета максимально насичені інтертекстуальними формами, серед яких переважають алюзії міфологічного, історичного, літературного походження та дотичні до інших суміжних видів мистецтва, включно з алюзіями, пов'язаними з тогочасними соціальними, культурними тощо фактами життя, у вигляді найменувань творів, присвят, архетипів, символів, специфічних тематично-фабульних "топосів" та ін. Звертаючись до культурно-історичного надбання людства та збагачуючи тексти додатковими смислами, алюзії втілюються на проблемно-тематичному, сюжетному, ідейно-концептуальному, жанровому, стильовому рівнях художньої системи творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Будний В. Порівняльне літературознавство : підручник / В. Будний, М. Ільницький. - К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2008. - 430 с.
2. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе ; [пер. з франц. Є. Марічева] / Цветан То -доров. - К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. - 162 с.
3. Бодлер Ш. Парижский сплин. Стихотворения в прозе / Шарль Бодлер // Бодлер Ш. Проза поэта ; [пер. с франц., Л. Токарев, составление, предисловие]. - М. : Вагриус, 2001. - С. 10-110.
4. Гинзбург Л. Я. О лирике / Лидия Яковлевна Гинзбург. - [изд. 2-е, доп.]. - Л. : Ленинградское отделение "Советский писатель", 1974. - 405 с.
5. Baudelaire Ch. Le Fou et la Venus / Ch. Baudelaire // Littérature 1. Texte et méthode. - Paris: Hatier, 1994. - P. 233.
6. Baudelaire Ch. Le Thyrses // Baudelaire Ch. Petits poèmes en prose. - Paris, 1869. - Режим доступу до: http://hypo.ge-dip.etat-ge.ch/athena/ baudelaire/spleen/ baud_ppp_17.htm.
7. Маленко О. О. Інтертекстуальність в українській постмодерній поезії: діалог культурних кодів / О. О. Маленко. - Режим доступу до: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ znpkhnpu/lingv/2008_25/23.html
8. Baudelaire Ch. Le Thyrses // Baudelaire Ch. Petits poèmes en prose. - Paris, 1869. - Режим доступу до: http://hypo.ge-dip.etat-ge.ch/athena/ baudelaire/spleen/ baud_ppp_17.htm.
9. Няму А. До проблеми функціонування "літературних архетипів" у європейському загальнокультурному контексті / А. Няму // Слово і Час. - 2009. - № 2. - С. 3-14.
10. Харченко А. Актуалізація архетипу самість у художньому творі (на матеріалі сучасної української прози / А. Харченко // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. - Серія: Філологія (літературознавство): [зб. наук. праць / ред. кол.: В. Г. Матвіїшин (гол. редколегії) та ін.]. - Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006-2007. - Вип. XIII-XIV. - С. 109-114.
11. Бодлер Ш. Confiteor; [пер. з франц. І. Петровіч] / Шарль Бодлер // Тема. - 2001. - № 1. - С. 50-51.
12. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія / Нонна Хомівна Копистянська. - Львів: ПАІС, 2005. - 368 с.
13. Полубиченко Л. В. Филологическая топология в английской классической поэзии : монография / Лидия Валериановна Полубиченко. - М.: Изд-во МГУ, 1988. - 148 с.
14. Бодлер Ш. Стихотворения в прозе; [пер. с франц. И. Карабутенко] / Ш. Бодлер // Звезда Востока. - 1991. - № 12. - С. 109-113.
15. Бодлер Ш. Un hémisphère dans une chevelure // Ch. Baudelaire. Petits poèmes en prose. - Paris, 1869. - Режим доступу до: http://hypo.ge-dip.etat-ge.ch/athena/ baudelaire/spleen/ baud_ppp_17.htm.

Стаття надійшла до редколегії 19.01.2010

Прийнята до друку 25.05.2010

Olga Bigun

*Ivano-Frankivsk Law of the University of King Danylo Galician, 35, Eugene Konovalets Str.,
76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article deals with the intertextual interpretation of poem in prose texts by Charles Baudelaire. The main attention is focused on the allusions. The author demarks mythological, historical, literary allusions and those connected with present social, cultural life and as well as other arts. In the analyzed poems in prose the allusions transform their poetical system on the different levels.

Key words: poem in prose, genre, intertextuality, allusion, allusive code.

АЛЛЮЗИЙНЫЙ КОД СТИХОТВОРЕНИЙ В ПРОЗЕ ШАРЛЯ БОДЛЕРА

Ольга Бигун

*Ивано-Франковский университет права имени Короля Данила Галицкого, ул. Евгения Коновальца, 35, 76018, г.
Одесса, Украина*

В статье освещаются интертекстуальные аспекты сборника "Petits poemes en prose" Ш. Бодлера. Рассмотрена специфика внетекстовых связей прозаических миниатюр французского поэта. Внимание сосредоточено на анализе формы способов аллюзийных приемов.

Ключевые слова: поэзия в прозе, жанр, интертекст, аллюзия, аллюзийный код, Ш. Бодлер.